

Тетяна Ралдугіна (м. Київ)

Українська Центральна Рада в документальній та іконографічній збірках Національного музею історії України

Проаналізовано матеріали (документи і фотознімки) доби Української Центральної Ради, які входять до відповідних груп зберігання загального зібрання Національного музею історії України. Виявлені матеріали систематизовані за хронологією та проблематикою. Визначено, які політичні процеси і події вони віддзеркалюють, наскільки повно можна відобразити в експозиції зазначену тему, розкрити ту чи іншу проблему.

Ключові слова: *Українська революція 1917–1921 рр., Українська Центральна Рада, Національний музей історії України.*

Tatiana Raldugina

The Central Council of Ukraine in collections of photographs and documents of the National Museum of the History of Ukraine

The author analyzes the materials (documents and photographs), which are the parts of the general exhibits collection of the National Museum of the History of Ukraine, in respect of the period of the Central Council of Ukraine.

Having been identified, the documents and photographs were put in chronological order and organized along the problematic lines.

The author identifies the processes and occasions, being revealed in the materials, as well as the completeness of materials to reflect a specific problem in the exhibition.

Key words: *The Ukrainian Revolution of 1917–1921, The Central Council of Ukraine, The National Museum of the History of Ukraine.*

Татьяна Ралдугина

Украинская Центральная Рада в документальной и иконографической коллекциях Национального музея истории Украины

Проанализированы материалы (документы и фотографии) периода Украинской Центральной Рады, которые входят в соответствующие группы хранения общей коллекции Национального музея истории Украины. Выявленные материалы систематизированы по хронологии и проблематике. Определено, какие процессы и события они отражают, насколько полно можно отобразить в экспозиции ту или иную проблему.

Ключевые слова: *Украинская революция 1917–1921 гг., Украинская Центральная Рада, Национальный музей истории Украины.*

2017 р. виповнюється 100 років утворення Української Центральної Ради (УЦР) – організатора і лідера національно-визвольного руху, який охопив Україну після падіння самодержавства в Росії. За час свого існування (березень 1917 – квітень 1918) Центральна Рада пройшла складний шлях від гасел культурно-національної автономії до проголошення IV Універсалом суверенної незалежної Української Народної Республіки. Незважаючи на величезні внутрішні та зовнішні труднощі, пов'язані з політичною нестабільністю, більшовицькою агресією, присутністю в країні австро-німецьких військ, УЦР здійснила значну державотворчу роботу. Було ухвалено закони про герб, прапор, громадянство, національну валюту, низку інших важливих актів: земельний закон, закон про 8-годинний робочий день тощо. Вінцем її діяльності стало ухвалення 29 квітня 1918 р. першої в новітній історії України Конституції УНР. Історична спадщина Центральної Ради є великим надбанням української історії. З ним пов'язують такі глобальні процеси, як консолідація нації, відродження у свідомості народу державницького покликання, відновлення української державності.

Дослідження Української революції 1917–1921 рр. займає одне з пріоритетних місць у вітчизняній історіографії новітньої доби. Фундаментальні напрацювання з даної тематики, зокрема періоду УЦР, знайшли відображення у документальних публікаціях¹, у працях українських істориків – В.Верстюка, В.Солдатенка, О.Реєнта, Т.Осташко, Р.Пирога, І.Гирича, О.Бойко, Я.Грицака² та багатьох інших дослідників. Зазначена тема представлена значною мірою в діаспорних виданнях різних періодів³.

Важливу роль в популяризації вітчизняної історії, дослідженні її пам'яток відіграють музеї історичного профілю. Серед них – Національ-

ний музей історії України (НМІУ), який є скарбницею найцінніших історико-культурних та мистецьких реліквій народу. За кількістю і значенням колекцій НМІУ є одним із провідних музеїв країни. Його фондові збірки відображають історію України від найдавніших часів до сьогодення. Значна частка фондової колекції відноситься до новітньої доби, в якій певну групу експонатів складають матеріали періоду Української революції 1917–1921 рр. За радянських часів тема національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. зазнала чи не найбільшої інтерпретації і загалом була закритою для дослідників. Подібна ситуація була характерна і для музейних закладів історичного профілю, головних рупорів комуністичної пропаганди. До 1991 р. ця тема фактично не комплектувалася і була представлена в експозиції Національного музею історії України (тоді – Державний історичний музей УРСР) в обмеженому варіанті. Матеріали із старих фондових колекцій, які безпосередньо були пов'язані з визвольною боротьбою, довгі десятиріччя не використовувались в експозиційній роботі й залишались не дослідженими.

Сьогодні тема Української революції 1917–1921 рр. займає одне з провідних місць в експозиції НМІУ. Значна частина матеріалів, представлених відвідувачам, присвячена періоду Української Центральної Ради (березень 1917 – квітень 1918) – першому етапу національно-демократичної революції. Проте, обмежена відповідною площею, експозиція з цієї теми містить лише частку експонатів, решта зберігається у фондах музею. Загалом, майже всі матеріали, дотичні до УЦР, за винятком більшовицьких за змістом, введені до музейного та наукового обігу після 1991 р. Більшість з них до 1997 р. перебувала у допоміжному фонді, трактувалася як «контрреволюційні» й була не затребуваною.

¹ Українська Центральна Рада: Док. і матеріали в 2-х томах. – К., 1996–1997; Український національно-визвольний рух. Березень – листопад 1917 р.: Док. і матеріали. – К., 2003.

² Політична історія України ХХ століття: У 6 т. – Т. 2. Революції в Україні: Політико-державні моделі та реалії (1917–1920). – К., 2003; Нариси історії Української революції 1917–1921 років. У двох книгах. – Книга перша. – К., 2011; *Верстюк В.* Українська Центральна Рада. – К., 1997; *Верстюк В., Осташко Т.* Діячі Української Центральної Ради: Біографічний довідник. – К., 1998; *Солдатенко В.Ф.* Україна в революційну добу: Рік 1917. – К., 2010; *Реєнт О.* Розвиток парламентаризму в Україні. – К., 2005; *Грицак Я.* Нариси історії України: формування модерної української нації ХІХ–ХХ ст. – К., 1996.

³ Дорошенко Д. Історія України 1917-1923 рр. I том: Доба Центральної Ради. – К., 2002; Верига В. Визвольна боротьба в Україні 1914-1923 рр. У 2-х томах. – Т.1. – Львів, 2005; Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. – К., 1993; Іванис В. Симон Петлюра – президент України. – К., 1993.

Основу цього зібрання складають матеріали, які потрапили до музею (на той час – Центрального історичного музею ім. Т.Г.Шевченка) ще в довоєнний час, після розформування Київського музею революції (1940). Про це свідчить відповідний штамп, присутній на багатьох фондових документах і фотографіях. Значна їхня частина, внаслідок втрати під час Другої світової війни старих інвентарних книг, не мала належної атрибуції. За роки незалежності й після переведення названих матеріалів до основного фонду проведено значну роботу по їх дослідженню, упорядкуванню й систематизації. Певні нароби у цьому напрямі зроблені співробітником музею Е.Корюковець. В 1990-х рр. вона систематизувала не атрибутовані раніше газети і листівки доби Української революції, які згодом увійшли до основного документального фонду. На сьогодні зроблено чимало для упорядкування й атрибуції іконографічної збірки відповідної теми.

За останнє десятиріччя музейне зібрання поповнилось новими матеріалами, що дає змогу більш повно представити в експозиції діяльність Української Центральної Ради на різних етапах її існування. Загалом, матеріалів, які мають відношення до УЦР і знаходяться в різних групах зберігань, в музейній збірці небагато. В основному це документальний та іконографічний фонди, які також не є великими. Автор ставить за мету проаналізувати характер виявлених матеріалів і визначити, які політичні процеси й події того періоду вони віддзеркалюють, і чи можна за їх допомогою відобразити в експозиції ту чи іншу проблему.

Документальний фонд включає в себе періодичу, листівки і документи. Останні належать до групи «РД» (речові документи) і складають незначну кількість експонатів, які безпосередньо або побічно стосуються діяльності Центральної Ради. Це різного роду посвідчення, рішення зборів, протоколи, листи, тогочасні видання тощо. Окреме місце в групі «РД» належить меморіальним пам'яткам. В колекції музею зберігаються особисті документи лідера Української Центральної Ради Михайла Грушевського та членів його родини – дружини Марії Сільвестрівни та

дочки Катерини. Це закордонні та дипломатичні паспорти, видані Грушевським 1919 р. під час їхнього перебування у Кам'янці-Подільському, незадовго до виїзду в еміграцію⁴.

Найбільша за обсягом група зберігань – періодична преса. Активізація й наростання національно-демократичного руху в перші дні Української революції, зростання ролі політичних партій сприяли інтенсифікації засобів масової інформації й політичної декларації. Для порівняння можна навести такий приклад: напередодні Лютневої революції в Україні виходило 6 газет, у 1917 р. їх кількість збільшилась до 106, а в 1918 р. – до 212⁵. Серед розмаїття періодики, яка на той час виходила в Україні й певною мірою представлена у фондовому зібранні НМІУ («Кієвлянин», «Киевская мысль», «Свободные мысли», «Конфедералист», «Вільна думка», «Чернігівський край», «Трудова республіка» і т.п.)⁶, – газета «Вісти з Української Центральної Ради» (перші три номери мали назву «Вісти з Української Центральної Ради у Києві») – офіційний друкований орган УЦР. Усього вийшло 25 номерів, перший – 19 березня 1917 р., останній – у січні 1918 р. У фондах НМІУ зберігаються окремі номери цієї газети (№№ 4, 6, 8, 9, 13, 14, 15–16, 17, 22–23)⁷, які відтворюють діяльність УЦР впродовж 1917 р. Інформацію про тогочасне політичне життя в Україні подавали також різноманітні партійні, громадські, професійні й літературні газети та часописи.

Значну частку в документальному фонді складають листівки. На відміну від газет вони найбільш влучно передають дух революційного часу, є одним з найбільш оперативних і економічних засобів розповсюдження пропагандистської декларації. Не випадково пропаганда за допомогою листівок набуває великих масштабів саме під час революцій та інших політичних катаклізмів. У цьому сенсі доба УЦР не була винятком, на той час в Україні виходила величезна кількість різноманітних листівок, які на сьогодні є цінним джерелом вивчення епохи. В колекції музею вони представлені у вигляді відозв, закликів, звернень, повідомлень, заяв, інструкцій тощо.

⁴ Національний музей історії України (далі – НМІУ). – РД-11734; РД-11735; РД-11736; РД-11737.

⁵ Животко А. Історія української преси. – Мюнхен, 1990. – С. 6.

⁶ НМІУ. – Л-2676/1; Л- 2803; Л-6132; Л-6133; Л-4754; Л-2800/1; Л-6120.

⁷ НМІУ. – Л-6090; Л-6095; Л-6098; Л-6099; Л-6100; Л-6102; Л-6104; Л-6105; Л-6109.

З УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ У КИЇВІ

ВИДАЄ І РЕДАГУЄ КОМІТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ.

Сьогодні у Києві українська маніфестація!!!

УВАГА!!!

Розпорядок української маніфестації оповіщено ще вчора в „Послідніх Новостях“.

УКРАЇНЦІ!

Настав час, що народи Російської Держави сподівалися сотні літ!

Упав царський уряд і широко одкрилися двері до громадської праці.

Час надій і творчої роботи!

Представники усіх українських груп, товариств і гуртків вибрали і призначили Українську Центральну Раду у Києві, щоб вона орудувала усіма справами нашими.

Українська Центральна Рада постановила:

1) увільнити сьогодні загальну українську маніфестацію.

2) скликати на 6, 7 і 8 квітня (апріля) у Києві загально-український Конгрес для установлення постійних членів Центральної Української Ради.

3) Одержати збір грошей на заснування Українського Національного Фонду.

4) Вести організаційну роботу, щоб згуртувати всі наші реальні творчі сили і направити їх на доброзичливу роботу на користь Рідного Краю.

Україно! Скільки де Ває є, організується, вибери одного чи двох Ваших представників від кожної організації і хай вони ідуть у Київ на всеукраїнський з'їзд, що відбуватиметься 6-го, 7-го і 8-го квітня.

...І оживе добра слава —
Слава Україні!

Українська Центральна Рада у Києві.

Українська Центральна Рада у Києві

Укр. Центр. Рада. Безупинно поповнюється представниками різних груп тутешніх і з провинції.

Президіум Центральної Української Ради.

Проф. М. Грушевський — голова,
п. Науменко — заступник, п. Антонович — товариш голови.

п. Веселювський — писарь,
п. Коваль — скарбник.

1. Фінансова комісія — голова п. Довгий.
2. Правнича " " " п. Ткаченко.
3. Шкільна " " " п. Степаненко.
4. Агітаційна " " " п. Веселювський.
5. Редакційна " " " п. Степаненко.
6. Друкарських справ " " " п. Скрипник.
7. Маніфестаційна ком. " " " п. Антонович.
8. Інформаційне бюро " " " п. Пудяк.
9. Прес-бюро " " " п. Риб.

Український Військовий Комітет.

Перші збори українських офіцерів і солдатів відбулися 9 березня. Збори ухвалили вважати себе за Установчі Військову Раду і звернутися до Тимчасового Уряду з вимогою, в якій Військова Рада вітала оголошені Урядом свободи в твердій вірі, що Тимчасовий Уряд вигодує до України, ще до скликання Установчих Зборів, правний акт, подібний актом до Фінляндії, в якому має повернути Україні її автономні права, знехтовані царом.

11 березня відбулися Військові Віче, на якому зібралось по над тисячу солдатів і офіцерів. Віче, затвердивши резолюцію попередніх зборів, ухвалило організувати Український охочеземний полк. Обрано Тимчасове Військове Бюро з 4 членів. 12 березня Бюро скликало Військовий Комітет з депутатів от солдатів і офіцерів.

В день загальної маніфестації „Свободи“ 16 березня в Києві в Українським поході Українці вояки йшли на чолі під національним прапором добре ушкоченим, зі-

ставленим від різних шкіл м. Києва. Робота проводилась надзвичайно живо. Організовані також середні школи. На Великдень буде скликано конференцію представників всіх шкіл міста Росії. Скоро має вийти перше число „Вістника Г. У. С. Р.“, з якого можна буде докладно довідатися, як йде її працює місцева організація студентів-українців м. Києва.

Духовенство.

У. П. Р. одержала надзвичайно емітентичну записку від Київського духовенства, яку ми друкуємо дослівно.

Проявлене духовенство м. Києва на своїй зборі, що відбулося 7-го березня, свого 1917 року від віровісництва Пресвітеріального Інститута Єпископа Митрофановського, обрало з свого гурту на делегатів до Центральної Української Ради таких осіб: прот. Шарановського, єписк. А. Р. Ходосильського і П. В. Чернявського, — і прохало Президіум Ради допустити означених осіб на збори Ради з правом голосу. Марта 9 дня 1917 року.

Голова настоятельних зборів духовенства м. Києва, Митрополит Євдоким „Ісидор“ і У. П. Р. ухвалили прийняти пропозицію духовенства.

Український Національний Фонд.

У. П. Р. одержала збір копій на Український Національний Фонд. Вистади приймаються в номінальній Педагогічного Музею. Поштою гроші можна надіслати по тієї ж адресі: У. П. Р. Раді, або через банк (Київ, Співбанк, біжучий рахунок № 1319).

Увага!

Прибуток від продажу „Вістей“ призначено на користь УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ФОНДУ.

До Українців поза межами України.

Великий час гасне! Одкрився широка можливість працювати на своїй землі на добро свого народу, на визволення України, на приєднання її широкій автономії. Силі робітників — селян, енергійних, відданих своєму ділу потрібно тепер на місяць і особливо в наших центрі — Києві: на роботу письменської, газетної, педагогічної,

зведена до етнографічної миси, окрадених і позбавлених всього — навіть національного ім'я свого — рудаві „в сем'ї вольній новій“ визволених народів до нового життя. Час не стоїть і не жде на одсталих. Рухаймо вперед бадьоро і сміливо туди, де знайомі вже зоря нашого національного визволення і воскресіння“. „Товариство Укр. П.“ закликає до підняття нового ладу, організації, складок на Національний Фонд Український, заснування шкіл, просвітних організацій і преси та прагнотави до Установчої Ради — і кінчат:

„Україно! Товариші!

Велика історична хвилина вимагає й великого напруження та жертв. Покажімо ж, що ми достойно втримаємо цю хвилю, що ми свідомо беремо страшну відповідальність, яку на плечі наші складає історія... Доля України — в руках її сина, її народу. Чийний край усіх дітей своїх скликає до роботи, її на всіх нас висланичить. „Сміливо ж, браття, до праці ставайте! Час наступив вже — ходім!“ Пам'ятаймо, що не бувають одразу такі дні і що історія не прощає помилок, вагань і недобільства“.

„Товариство Українських Поступовців“ (автономістів-федералістів) закликає українське громадянство організуватися в громадській і записуватися до Товариства (Бюро — Київ, Педагогічний Музей, Володимирська, 57).

Українські соціалісти-народники.

До блоку соціалістів-народників у Києві вступили на федеративних підставах такі українські групи: 1) група українських соціалістів-федералістів, 2) студентська група соціалістично-революційна і 3) робітничо-селянська група соціалістично-революційна. Українська група має представництво в центральному комітеті блоку і беруть активну участь організації народницьких елементів.

Українські соціал-демократи.

Конференція Українських соціал-демократів одержала на відповідному плені. Висета робітників, терор бран друкарських заводів на Україні тимчасово починати виходити у Петрограді, купити мішка Тов. Винниченку, щоб вийти з тиску і впливу увести. Збір грошей на робітничу газету згідно українськими робітниками зможуть з великим

Іконографічний фонд, що містить фотоматеріали, дотичні добу УЦР, обмежений і представлений в основному збіркою більшовицького спрямування.

Спробуємо структурувати виявлені у двох фондових групах (документальний та іконографічний) матеріали відповідно до хронології та їх проблематики.

Більшість пам'яток даної теми належать до початкового етапу діяльності УЦР, коли всі зусилля українського політикуму спрямовувалися на вирішення справи самовизначення, визнання і закріплення за Центральною Радою статусу найвищого політичного органу в Україні. Серед тогочасних подій значний резонанс у суспільстві мала 100-тисячна українська маніфестація 19 березня 1917 р., яка проходила під національними гаслами. На жаль, у фондовому зібранні відсутній перший номер газети «Вісти з Української Центральної Ради», де найбільш докладно висвітлювалась ця подія. Однак про неї нагадують фотографії і поштівки, що входять до іконографічного фонду НМІУ й частково представлені в експозиції. Найбільш відомі серед них – зображення мітингу на Софійському майдані навколо пам'ятника Б.Хмельницькому⁸. В музеї зберігаються також інші знімки березневої маніфестації, на яких зафіксовано, зокрема, рух учасників акції по Бібіковському бульвару та Хрещатику⁹, а також по Олександрівській вулиці в напрямі Трьохсвятительської¹⁰. Про маршрут, яким рухались у той день колони маніфестантів у напрямі

Військовики – учасники української маніфестації у Києві прямують в напрямі вул. Трьохсвятительської на Софійську площу. 19 березня 1917 р.

св. Софії, можна довідатись із тогочасних газет. Одна з них – «Последние новости» – зберігається у фондах музею. Газета цікава ще й тим, що містить репортаж про відкриття в Києві 18 березня 1917 р. по вул. Львівській (сучасна вул. Артема) першої в Україні української гімназії (приміщення жіночої гімназії А.Жекуліної). Ініціатором її створення виступило «Товариство шкільної просвіти на Україні» на чолі з І.Стешенком, майбутнім міністром народної освіти в урядах В.Винниченка та В.Голубовича. З промовами на відкритті виступили проф. М.Грушевський, І.Стешенко, директор гімназії П.Холодний, член міського виконавчого комітету С.Єфремов, представник від Галичини Л.Цегельський та інші відомі діячі. Після привітань учні гімназії виконали гімн «Ще не вмерла Україна» і пісню «Гей не дивуйте» І.Стешенка¹¹.

Діяльність УЦР у перші місяці революції найбільш повно відображена в згаданих вище номерах газети «Вісти з Української Центральної Ради». Це скликання Всеукраїнського національного конгресу, відрядження до Петрограда української делегації з метою домагання для України національно-територіальної автономії, проведення Всеукраїнських військових і селянських з'їздів тощо. Період квітня-червня 1917 р. можна назвати апогеєм українського руху, а Центральну Раду – найбільш впливовою силою українського політикума. Про її авторитет

Українська маніфестація на Софійській площі у Києві. 19 березня 1917 р.

⁸ НМІУ. – ФК-380.

⁹ НМІУ. – ФК – 382.

¹⁰ НМІУ. – Ф-22303, Ф-22301, ФК-385.

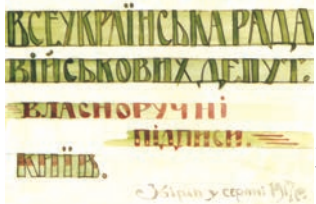
¹¹ НМІУ. – ЛД-3073.

у той період свідчить, зокрема, одна з листівок фондового зібрання. В ній зазначено, що створений у Полтаві 30 квітня 1917 р. Тимчасовий український комітет, до якого входили представники від селян, робітників та різних громадських організацій, цілком довіряє й всіляко підтримує Центральну Раду в її державотворчих зусиллях¹².

Реальною силою, здатною рішуче і сміливо відстоювати права українців, був український військовий рух. Серед раритетів, що входять до зібрання НМІУ, окремої уваги заслуговує невеличкий альбом, датований 1917 р. На його сторінках містяться 111 автографів членів Українського генерального військового комітету (УГВК) і Всеукраїнської ради військових депутатів (ВРВД). Серед них – підписи С.Петлюри, В.Кедровського, С.Колоса, О.Пилькевича, Л.Кондратовича, А.Певного та багатьох інших військових діячів¹³. Цій пам’ятці присвячена окрема стаття, в якій більшість автографів атрибутовано й визначено місце та час їх збирання¹⁴. Відомо, що

власником альбому й ініціатором збирання підписів був один із членів ВРВД Варлам Попів-Найда. В статті зазначено, що Попів-Найда зібрав автографи на згадку, однак виявлена у фондовій збірці листівка дозволяє інтерпретувати легенду пам’ятки в іншому контексті. Революційні події сприяли зростанню інтересу до історії визвольної боротьби українського народу. Про це свідчить, зокрема, факт заснування «Музею-Архіву війни і революції» при Всеукраїнській раді військових депутатів. Листівка, що зберігається в фондах НМІУ, містить звернення Культурно-просвітньої комісії ВРВД до громадян з проханням допомогти у збиранні експонатів для музею. Там же подано перелік матеріалів, які комісія визначила як пріоритетні в комплектуванні фондів майбутнього музею. До них належали: «1) відозви, об’яви, плакати; 2) картини, карикатури, гравюри, поштівки; 3) газети, журнали, книжки; 4) прапори та різні знаки (жетони різноманітних пожертв на різні фонди і т. п.; 5) знімки з фронтів, різних процесій, портрети політичних діячів, письменників, учасників з’їздів тощо; 6) військова зброя; 7) спомини про різні події, свідчення, щоденники, листи; 8) однострої різних родів військ і країн»¹⁵. У документі зазначена адреса музею, який знаходився в Києві по вул. Терещенківській, 2, де містилася на той час ВРВД¹⁶. Цілком вірогідно, що автографи відомих діячів Української революції В.Попів-Найда зібрав спеціально для музею, створеного при Всеукраїнській раді військових депутатів, членом якої він був сам.

Значними віхами початкового етапу Української революції стало проголошення 10 червня 1917 р. І Універсалу УЦР і створення 15 червня її виконавчого органу – Генерального Секретаріату. Перша декларація новоствореного українського уряду була оголошена В.Винниченком 26 червня 1917 р. на зборах 5-ої сесії Української Центральної Ради. В ній визначені структура й основні

Сторінки з альбому, де зібрані автографи провідних військових діячів Української революції 1917–1921 рр. Київ, 1917 р.

¹² НМІУ. – Л-5032.

¹³ НМІУ. – ЛД-2397.

¹⁴ Ралдугіна Т. Автографи Української революції // Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 рр. – Київ, 2007. – С. 226–235.

¹⁵ НМІУ. – Л-1963/3.

¹⁶ Там само.

завдання виконавчої гілки влади. Документ є відомим для дослідників, його можна знайти в архівних джерелах і відповідних виданнях¹⁷. Однак для музейників будь-який документ цінний насамперед своєю оригінальністю. У фондах НМІУ зберігається надрукований на машинці текст виступу на цій сесії В.Винниченка з викладеною в ньому згаданою декларацією¹⁸. Ймовірно, це одна з тогочасних копій, однак безперечно, це не лише текст самої декларації, а водночас і текст виступу, бо починався він зі слів: «Шановні збори!»¹⁹. В ньому йшлося про роль УЦР як лідера національно-визвольного руху і завдання, які мала вирішувати Центральна Рада в своїх національно-політичних домаганнях. Наголошувалось, що український рух – це «не вигадка купки інтелігентів, а величезна сила, котра вирвалася з-під вікового утиску» і зупинити цей процес «немає вже ніякої можливості, бо прокинувся 35-ти мільйонний народ»²⁰. У своєму виступі В.Винниченко обґрунтував необхідність створення Генерального Секретаріату і визначив завдання, які перед ним постали. Він запевнив, що уряд покладе всі сили для їх виконання «на користь відродженого українського народу»²¹ і тих національних меншин, які заселяли українську землю. Документ містить вимоги до Тимчасового уряду із 9 пунктів, вочевидь вони були підготовлені для подання представникам всеросійського уряду Церетелі, Керенському і Терещенку, на приїзд яких очікували у Києві 28-29 червня 1917 р.

Загалом, документів, які відображують відносини української влади з Тимчасовим урядом, їхні конфлікти і протистояння, у фондах НМІУ небагато. Серед них варто назвати лист-автограф Євгена Чикаленка до сина Левка, який на той час був одним із секретарів в Президії Центральної Ради. Лист написаний 6 серпня 1917 р.,

фактично відразу після «Інструкції», яку Тимчасовий уряд видав для УЦР. Згідно з «Інструкцією», влада Центральної Ради мала обмежитись п'ятьма губерніями (Київська, Полтавська, Чернігівська, Волинська, Подільська), що викликало хвилю протестів з боку української влади. Є.Чикаленко, один з найгарячіших прихильників українського руху, одразу відреагував на цю подію й виклав свій погляд на ситуацію. На його думку, українське суспільство на той час ще не було готовим до самостійного життя, а поспішна активність у цьому напрямі могла лише нашкодити українській справі. Він вважав, що спочатку потрібно було б задовольнитися малим, аби не втратити більшого, сам шанс на незалежність. У листі до Левка Євген Харлампійович писав: «...щодо автономії, то я б згодився і на три губернії, а не то, що на п'ять, бо як тільки поліпшають справи на фронті, то й на те не згодяться, а при потребі і кирасирів з донцями пустять в ход. Коли буде центр, тоді, згодом легше буде приєднати Слобожанщину та «Новоросію». Треба тепер хоч за хвостик автономії вчепитись, щоб не втекла, а коли буде своя школа, коли добробут селян покращає, коли вони вимагатимуть не тільки землі, а й духовної пици, то тоді автономія пошириться і на всю етнографічну Україну»²².

У фондах зберігається невелика кількість документів, що стосуються діяльності окремих структур української влади. Це «Накази Київській військовій окрузі на театрі військових подій» від 27.11.1917 р. з червоною прямокутною печаткою УЦР²³, «Наказ про зносини з Народнім Міністерством Пошт і Телеграфів» від 24.04.1918 р. і т.п. В останньому йдеться, зокрема, про те, що «зноситись по всім службовим справам з Міністерством треба виключно на українській мові»²⁴.

¹⁷ Зогуля Я. Велика українська революція. Календар історичних подій за лютий 1917 року – березень 1918 року. – Нью-Йорк, 1967. – С. 81–84.

¹⁸ НМІУ. – ЛД-2400. – 11 с.

¹⁹ Там само. – С.1.

²⁰ Там само. – С.8.

²¹ Там само. – С.6.

²² НМІУ. – РД-9609.

²³ НМІУ. – ЛД-3183.

²⁴ НМІУ. – РД-10902.

Українська Республіка.

Через військовий кордон одержала редакція газети «Діло» кілька документів історичного значення в історії нашого народу. Подіємо їх інше.

УКРАЇНЬСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА ОГЛОСИЛА ОЦЕЙ МАНІФЕСТ:

Київ, дня 9. (21.) листопада 1917. 2. год. в. ночі.

Від тепер стає Україна українською народньою РЕПУБЛІКОЮ.

Не відриваючи ся від російської республіки і захищаючи єдність, будемо твердо стояти на своїй землі і нашими силами Росії помагати, щоби вся російська земля перемінилася ся в федерацію рівних і вільних народів.

Аж до покликання УКРАЇНЬСЬКОЇ КОНСТИТУАНТИ припадає нам, Українській Центральній Раді, НАШОМУ ПРАВИТЕЛЬСТВУ, Генеральному Секретаріатові України, **УДЕРЖУВАТИ ВСЮ СИЛУ, ПОРЯДОК НА НАШІЙ ЗЕМЛІ, ВИДАВАТИ ЗАКОНИ І ПРАВИТИ.** В пошій свідомості власної сили і могутності народньої волі станемо на сторожі ПРАВА І РЕВОЛЮЦІЇ не тільки у нас, а також в цілій Росії.

До області української народньої республіки належать краї, в яких більшість українського населення переважає:

Область Києва, Поділля, Волині, Чернигова, Полтави, Катеринослава, Херсону, Харкова, Таврії БЕЗ КРИМУ.

Дефінітивне означення границь української народньої республіки, як рівнож справа прилучення частий земель в переважаючим українським населенням Курська, Вороніжка, Холму і иньчих мішаних губерній—все те послідує в порозумінню із заорганізованого волею народів.

Текст III Універсалу, надрукований в газеті «Діло». Листопад 1917 р.

З розмахом національно-визвольного руху, який спостерігався в Україні впродовж 1917 р., пов'язаний ще один фактор суспільної активності мас – підготовка і проведення виборів до Всеросійських, а згодом – Всеукраїнських Установчих зборів та органів місцевого самоврядування. Документальний фонд НМІУ містить матеріали, які відображують соціальну базу та головні політичні постулати тодішніх суб'єктів виборів, тогочасні виборчі технології, ступінь протистояння між окремими політичними силами, рівень довіри до тих чи інших політиків тощо. В основному це газети («Кієвлянин», «Чернігівський край», «Вісти з Української Центральної Ради», «Самостійник» та ін.) і листівки – найбільш поширена форма політичної пропаганди. Найбільшою за обсягом є колекція листівок із списками кандидатів до Всеросійських Установчих зборів від різних українських

партій та організацій, зокрема від Української партії соціалістів-революціонерів (список №1), Української партії соціалістів-федералістів (список №13), партії «Бунд» (список №9), Польської партії (список №11), від Сільсько-господарської та торгово-промислової групи (список №16) і т.д.²⁵ 16 листопада 1917 р. Мала Рада УЦР схвалила «Закон про вибори до Установчих зборів Української Народної Республіки» й утворила Центральну виборчу комісію на чолі з М.Морозом. Вибори до Установчих зборів були призначені на 27 грудня 1917 р., а скликання передбачалось 9 січня 1918 р. Однак, зважаючи на політичну ситуацію, вибори відбулись пізніше і не у всіх регіонах України. В колекції НМІУ зберігаються іменні посвідчення окремих громадян, які брали участь у виборах до Установчих зборів Української Народної Республіки, зокрема від Волинської губернії²⁶. Більшість на виборах отримали есери, і Мала Рада призначила скликання Установчих зборів на 12 травня 1918 р. Це викликало різку критику з боку інших українських партій, які не змогли через об'єктивні обставини взяти участь у виборах і вимагали призначення нової дати для їх проведення. Дана ситуація знайшла відображення в українській пресі, зокрема в статті «Волі народа уже не питають», розміщеній на шпальтах газети «Самостійник», що зберігається у фондах музею²⁷.

Більшовицький переворот у Петрограді активізував в Україні різні політичні сили, кожна з яких намагалась перебрати на себе ініціативу, щоби стати на чолі подій. Сучасники згадували, що в останні дні жовтня Київ перетворився в озброєний табір з трьома центрами²⁸. Ними були штаб Київського військового округу (КВО) як прихильник Тимчасового уряду, Рада робітничих і солдатських депутатів як прихильник більшовиків і Українська Центральна Рада. Протистояння між ними призвело до збройних виступів. 28 жовтня війська штабу КВО увірвались до Царського палацу, в якому перебував на той час Київський більшовицький ревком, розгромили канцелярію і вчинили справжній погром. Картину побаченого зафіксував у складеному ним Акті член Крайового комітету охорони револю-

²⁵ НМІУ. – Л-6870; Л-6874; Л-6871; Л-6872; Л-6875.

²⁶ НМІУ. – РД-12680.

²⁷ НМІУ. – Л-7494.

²⁸ Зозуля Я. Вказ. праця. – С. 27.

ції в Києві Я.Зозуля²⁹, коли 5 листопада потрапив до Маріїнського палацу. В Акті зазначалося, що кімната канцелярії була повністю зруйнована, «двері виломані, столи, шафи і лампи побиті, шухлядки від столів поламані на куски, всі папери розірвані й викинуті на землю»³⁰. Акт містив перелік речей, які не вдалося знайти. Серед них: друкарська машинка, печатка кругла, штемпеля, ручки, пляшки чорнил, конверти, преспап'є, лінійки тощо. Цей документ з автографом Я.Зозулі зберігається в НМІУ.

Документальна та іконографічна збірки включають також матеріали, які висвітлюють більшовицьке Січневе повстання проти Центральної Ради в Києві 1918 р. та участь у його ліквідації Гайдамацького кошу Слобідської України на чолі з С.Петлюрою і київського формування січових стрільців під проводом Є. Коновальця. Це переважно газети, листівки, фото. Серед них – листівка – «Криваві події в Києві»³¹ з детально викладеною в ній хронікою повстання, оригінальні знімки із зображенням січових стрільців³², листівки Гайдамацького кошу із закликом боронити рідну землю від агресії більшовицької Росії³³ тощо.

Похорон О.Горвіца, керівника Січневого повстання на заводі «Арсенал» проти Української Центральної Ради. Київ, 31 січня 1918 р.

²⁹ Зозуля Яків (1893-1984) – один з активних учасників Української революції, член УПСР, член УЦР, заступник голови ВРВД. Правник, публіцист. Залишив по собі добре упорядкований календар історичних подій, який охоплює період з лютого 1917 р. по березень 1918 р. В еміграції – професор Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені, згодом – професор Українського технічного інституту у Нью-Йорку.

³⁰ НМІУ. – Л-365.

³¹ НМІУ. – Л-2677.

³² НМІУ. – ТКВ-11579/299.

³³ НМІУ. – ЛД-7537.

ДЕСЯТЬ ЗАПОВІДЕЙ

Українського Гайдамацького Коша.

Вступачи до Українського Гайдамацького Коша (корпуса), що вде увільняти Слобідську Україну від насильників—більшовиків, що забірють наш хліб, сім, вугіль, що руйнують усе наше добро, що насильство чинить над нашими батьками, жінками та дітьми, що загрожують Українській Народній Республіці й її вищим установам—Центральній Раді та Генеральному Секретаріату, К Л Я Н У С Я Й П Р И С Я Г А Ю С Я захищати нашу Рідну Україну від загибелі.

Клянуся моєю любов'ю до Рідного Краю, до моїх батьків та дітей, що я буду:

1. Боронити й захищати мій Рідний Край і Українську Народню Республіку.
2. Я—гайдамака—отже щирий демократ і син свого вільного народу; мене мати на світ народила, а батько уму-розуму навчив, щоб бути оборонцем мого народу: своє життя я віддам моїму Рідному Краю.
3. З моїми братами—гайдамаками—козаками житиму як брат; у купі з ними терпіти буду всякі недостаті: нужду й голод, злидні й холод; слабодушним не буду ніколи; серед сміливих та завзятих йтиму спереду.
4. Усе буду робити, щоб не було недоброї слави моїму гайдамацькому товариству: буду з ворогом битися до загибелі; коли ж він кинув зброю й віддав на мою ласку—то й пальцем не ащешак; хай його кара Українська Народня Республіка по закону; немилних та безсилых буду боронити й захищатид від насильників; не допускатиму до потропів, ганяних та зухвалых бешкетів, а всяких погромщицьк, насильників, розбійак, злодіїв та продревсітів спинаєтиму збройною силою.
5. Боже борони мене взяти чуже добро та присвоїти його собі: гайдамака ніколи не був і не буде злодій; хто ж з гайдамаків попадається в крадіжці, то він уже не буде гайдамаком й нема йому місця серед нашого чесного товариства; горілки ні в поході, ні в бою, ні на муштрі не буду пити; ніякого насильства не буду чинити; за жінками чужими та дівчатами волочитися не буду, бо анакне недобру славу й темну пляму на верву на те чисте діло, для якого я життя своє віддав.
6. Кожен гайдамака—мій брат, і в бою, в поході, на муштрі, в приватному життю буду йому допомогати як братові й як з братом поділяю з ним останній шматок хліба; з бід його виручатиму й хоч би смерть загрожувала мені од того—і на смерть іду за брата-гайдамаку та за все славноє моє товариство.
7. Усі закони Української Народньої Республіки, всі накази та розпорядження моєї старшини буду виконувати слухиною, свято й не порушно,—бо я оборонець права, законна й порядку на нашій землі.
8. Коли хто з гайдамак стане робити не гарно, не по порядку та з шкодою для нашої Республіки, або нашого гайдамацького товариства, то я направлятиму його од злих учинків; не буду тайти про себе що знаю негарного про другого, а повідомлю старшину й товариство. Коли ж хто, вступивши до нашого товариства, потім виступить з нього й виявиться, що й вступив він тільки для того, щоб довідатися про тайну та донести напоуму ворогу,—то такого нечесного гайдамаку буду вважати зрадником, запродавцем і шпиком—ворогом нашої справи. Равно чи ціано, а такого зрадника аловая й учиню з ним так, як з шпіоном: один кінець зрадникові—смерть. Зрадник той, хто будучи сином України, вде проти неї, зрадник той, хто в біді або бою покине товарища, хто не визнає бойового наказу.
9. Моя старшина—то мої старші брати, що знають більше за мене в військовій справі. Не тільки буду їх слухати, а ще оберегати їх од напасті, злої руки та хитрої змови, бо коли забють когось із старшин або шкоду зроблять—шкода буде й усій справі нашого гайдамацького коша.
10. Буду кожної хвилини готовий до походу—до бою; для мене, як для гайдамаки, нема втоми, нема перепон, нема одступу назад; я знаю тільки дорогу вперед: КИ-

Десять заповідей Українського гайдамацького коша. 1918 р.

Похорон загиблих під час вуличних боїв між одеськими червоногвардійцями та українськими гайдамаками. Одеса, 18 січня 1918 р.

Окремі матеріали відображують переговори УНР з країнами Четверного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Болгарія, Туреччина) і підписання 9 лютого 1918 р. Берестейської угоди. У фондах зберігається рідкісний знімок із зображенням української делегації на чолі з В.Голубовичем, яка прибула в грудні 1917 р. до Берестя-Литовського для участі у мировій конференції. На фото – В.Голубович, М.Любинський, М.Левитський, О.Севрюк, М.Полозов (Полоз), які за дорученням Генерального секретаріату мали репрезентувати Українську Народну Республіку на цій конференції³⁴.

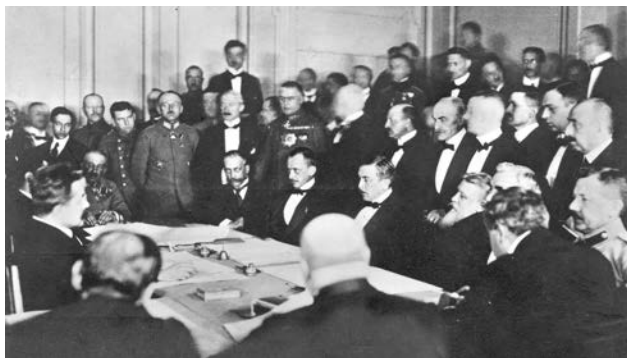

Українська делегація, яка репрезентувала УНР на Берестейській мировій конференції: М.Полозов (в однострої), В.Голубович, М.Любинський, М.Левитський, О.Севрюк. Брест (?), грудень 1917 р.

Інтерес викликає й інше фото, на якому зображені керівники делегацій Центральних держав: Р.Кюльман, генерал М.Гофман – від Німеччини; граф О.Чернін – від Австро-Угорщини; представники Туреччини і Болгарії³⁵.

Підписання Берестейського миру було великою перемогою молодій українській дипломатії. Воно поклало початок міжнародно-правовому визнанню України як незалежної держави

Підписання Берестейської угоди між УНР і країнами Четверного союзу. Останнє засідання в ніч з 9 на 10 лютого 1918 р. Брест, 1918 р.

Прихід чужинських військ, до якого основна маса населення поставилась вороже, хоч і звільнив Україну від більшовиків, проте підірвав довіру до УЦР. Крім того, селяни не сприймали вирішення аграрної проблеми шляхом соціалізації землі та ліквідації приватної власності на неї. Авторитет УЦР почав стрімко падати й серед союзників, які надавали УНР військову допомогу у боротьбі з більшовиками. Не отримуючи з боку української влади обіцяної у Бресті підтримки в постачанні Центральних держав хлібом і сировиною, їхнє командування почало втручатися у внутрішні справи УНР, що призвело до загострень відносин Центральної Ради з окупаційною владою. День 29 квітня 1918 р. став останнім у діяльності УЦР, яка без бою здала владу в руки П.Скоропадського, проголошеного на Хліборобському з'їзді Гетьманом України.

З поваленням Центральної Ради закінчився перший етап Української революції, позначений піднесенням і стрімким розвитком національно-визвольного руху, загостренням національних і соціальних проблем, спробою України відновити свою державність і вирватися з лабет Російської

Керівники делегацій Центральних держав:

1. – генерал М.Гофман (Німеччина),
2. – граф О.Чернін (Австро-Угорщина),
- 3, 5. – представники Болгарії і Туреччини,
4. – Р.Кюльман (Німеччина).

Брест, грудень 1917 р.

³⁴ НМІУ. – ФД- 5837.

³⁵ НМІУ. – Ф-23976.

Німецькі військовики на Софійській площі у Києві. Березень 1918 р.

Німецькі війська марширують вулицею Хрещатик. Київ, квітень 1918 р.

імперії. Загалом, діяльність Центральної Ради за-свідчила, яким складним, болючим і суперечливим є процес становлення нової держави.

Фондова збірка НМІУ включає в себе незначну кількість матеріалів, які відображують останній період існування Центральної Ради (з березня по квітень 1918 р.) з усіма його труднощами і проблемами. Загалом, це фото, які ілюструють прихід австро-німецьких військ в Україну³⁶; листівки з роз'ясненням причини вступу союзницьких військ на територію УНР³⁷; документи про реквізицію німецькими солдатами продовольства в українських селах³⁸. Законотворча діяльність УЦР обмежується переважно копійними докумен-

тами, що знаходяться у допоміжному фонді.

Дослідження фондової збірки та її пам'яток – один з важливих напрямків музейної роботи. Знання музейних колекцій є запорукою побудови повноцінної, науково обгрунтованої експозиції, успішної реалізації різноманітних виставкових проєктів. Виявлені у двох фондових групах матеріали з історії Української Центральної Ради в цілому відображують основні етапи її діяльності та знакові події тієї доби. Однак поповнення фондового зібрання матеріалами даної тематики продовжується і залишається однією з нагальних проблем у планах загального комплектування музейних колекцій.

References

1. *Ukrainska Centralna Rada: Dok. i materialy u 2-h tomah.* – K., 1996–1997;
2. *Ukrainskiy nacionalno-vyzvolniy ruh. Berezen – listopad 1917: Dok. i materialy.* – K., 2003.
3. *Politychna istoriya Ukrainy XX st: u 6t. – T.2. Revolucii v Ukraini: Polityko-derzhavni modeli ta realii (1917–1920).* – K., 2003.
4. *Narisy istorii Ukrainskoi revolucii 1917–1921 rokiv. U dvoh knyгах.* – Knyga persha. – K., 2011.
5. *Verstiuk V. Ukrainska Centralna Rada.* – K., 1997.
6. *Verstiuk V., Ostashko T. Diyachi Ukrainskoi Centralnoi Rady: Biografichniy dovidnyk.* – K., 1998.
7. *Soldatenko V.F. Ukraina v revoluciyni dobu: Rik 1917.* – K., 2010.
8. *Reent O. Rozvytok parlamentaryzmu v Ukraini.* – K., 2005.
9. *Grycak Y. Narisy istorii Ukrainy: formuvannya modernoi ukrainskoi nacji XIX–XX st.* – K., 1996.

10. *Doroshenko D. Istoriya Ukrainy 1917–1923 rr. I tom: Doba Centralnoi Rady.* – K., 2002.
11. *Veryga V. Vizvolna borot'ba v Ukraini 1914–1923 rr. U 2-h tomah.* – T.1. – Lviv, 2005.
12. *Nagaevski I. Istoriya Ukrainskoi derzavy dvadzatogo stolittya.* – K., 1993.
13. *Ivanys V. Symon Petlura – prezident Ukrainy.* – K., 1993.
14. *Zhyvotko A. Istoriya ukrainskoi presy.* – Munhen, 1990. – S.6.
15. *Raldugina T. Avtografy Ukrainskoi revolucii // Problemy vyvchennya istorii Ukrainskoi revolucii 1917–1921 rr.* – K., 2007. – S.226-235.
16. *Zozulya Y. Velyka Ukrainska revoluciya. Kalendar istorichnyh podij za liutyj 1917 roku – berezen 1918 roku.* – New York, 1967. – S.81-84.
17. *Zozulya Y. Nazv. prazya.* – S.27.

³⁶ НМІУ. – ФД-5848.

³⁷ НМІУ. – ЛД-7521.

³⁸ НМІУ. – РД-3449.